DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-559-4-10

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ У ПЕРІОД ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Долгов А. Г.

ВСТУП

Післявоєнний період є критичним етапом у розвитку будь-якої держави, оскільки супроводжується не лише фізичним відновленням інфраструктури, а й трансформацією правової системи, що має забезпечити стабільність, справедливість і правопорядок. Україна, як держава, що зазнала масштабних руйнувань унаслідок війни, стикається з унікальними викликами у сфері кримінально-правової політики, що зумовлює необхідність її глибокого аналізу та переосмислення.

Одним із ключових аспектів є адаптація кримінального законодавства до нових реалій, адже російсько-українська війна призвела до виникнення специфічних кримінальних загроз, серед яких поширення незаконного обігу зброї, воєнні злочини, терористична діяльність, диверсійна активність, корупція у державно-політичній сфері (в тому числі в особливий період), а також проблеми, пов'язані з «поверненням» військовослужбовців до мирного життя. Наявні в Україні кримінально-правові механізми не завжди встигають за швидкими змінами суспільних відносин, що потребує оперативного оновлення правової бази та її узгодження з міжнародними стандартами. Окрім того, післявоєнний період характеризується підвищеним рівнем соціальної напруженості, що може спричинити збільшення рівня злочинності, зокрема насильницьких правопорушень, маргіналізації частини нашого населення, а також зростання кримінального впливу на економічні процеси різних рівнів. Відтак, постає питання про розробку більш ефективних заходів кримінально-правової політики, спрямованих не лише на покарання, а й на запобігання злочинам, ресоціалізацію правопорушників і підтримку правової культури населення.

Окремо слід відзначити виклики, пов'язані з правосуддям перехідного періоду (transitional justice). Україна має забезпечити справедливе і ефективне переслідування воєнних злочинців, належну компенсацію жертвам війни та механізми примирення суспільства на основі принципів верховенства права, що вимагає комплексного підходу до кримінальної політики, який передбачає баланс між каральними та відновними заходами.

Таким чином, кримінально-правова політика в умовах післявоєнного відновлення стає не лише засобом боротьби зі злочинністю, а й

інструментом побудови правової держави, що спроможна гарантувати безпеку, справедливість і захист прав кожної людини і громадянина.

1. Загальнотеоретичні аспекти кримінально-правової політики держави

В теорії та практиці правничої науки існують різні підходи до розуміння поняття «кримінально-правова політика»: діяльність держави з протидії злочинності, державна концепція протидії злочинності, сукупність наукових знань в даній сфері та відповідна освітня компонента підготовки майбутніх фахівців-юристів.

Зокрема, можемо відмітити наступні підходи науковців в цій сфері:

- «невід'ємна складова частина політики будь якої держави, а також діяльність органів державної влади та організацій, яких стосується охорони прав і свобод людини та громадянина, суспільства і держави від суспільно небезпечних, протиправних діянь (діяльність або бездіяльність) шляхом застосування покарання або інших методів» [1] (А.Ю. Ужитчак);

– «системоутворюючий елемент державної політики у сфері протидії злочинності, яка розробляє стратегію і тактику протидії злочинності кримінально-правовими засобами» [2](О. Остроляд);

– «кримінально-правова політика являє собою системоутворюючий елемент усієї політики у сфері боротьби зі злочинністю, яка розробляє стратегію і тактику, формулює основні завдання, принципи, напрями і цілі кримінально-правового впливу на злочинність та засоби їх досягнення»[3] (В.І. Борисов, П.Л. Фріс);

– «кримінально-правова політика є базовим елементом усієї політики держави у сфері боротьби зі злочинністю, тому що вона визначає методи, завдання та цілі кримінально-правового впливу на злочинність та засоби їх досягнення»[4] (В.В. Палтека).

Отже, узагальнюючи вище зауваженні підходи до поняття «кримінально-правова політика» наведемо авторське його визначення «кримінально-правова політика – це цілісна система державних заходів, спрямованих на формування, реалізацію та розвиток кримінального законодавства, визначення стратегічних і тактичних напрямів боротьби

---

[1] Ужитчак А.Ю. Поняття, напрями, завдання кримінально-правової політики держави. *Актуальні проблеми політики*. 2023. Вип.71. С. 234. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/71_2023/32.pdf DOI https://doi.org/10.32782/app.v71.2023.32 (дата звернення: 12.02.2025)

[2] Остроляд О. Поняття та ознаки кримінально-правової політики. *NATIONAL LAW JOURNAL: TEORY AND PRACTICE*. August 2020. С. 98..

[3] Борисов В.І., Фріс П.Л. Поняття кримінально-правової політики. Вісник Асоціації кримінального права, 2013, №1 (1). С.31. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6112/1/Borisov_Fris_15-31.pdf (дата звернення: 09 .02.2025)

[4] Палтека В.В. Поняття та основні завдання кримінально-правової політики. URL: https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5197e2b6-12c3-4f80-b7ad-d302f27d93a9/content (дата звернення: 03.02.2025)

зі злочинністю шляхом кримінально-правового регулювання, застосування покарання та інших заходів впливу з метою охорони прав і свобод людини, суспільства та держави від кримінальних загроз».

Серед ознак кримінально-правової політики можна виділити наступні:

1) системний характер (кримінально-правова політика є складовою частиною загальної правової та соціальної політики держави, всі елементи кримінально-правової політики взаємодіють між собою, створюючи єдину систему боротьби зі злочинністю);

2) організованість (реалізація кримінально-правової політики вимагає чіткої організації та координації дій органів державної влади та інших установ, які займаються профілактикою злочинності, покаранням правопорушників, реабілітацією та реінтеграцією);

3) динамічність (кримінально-правова політика повинна адаптуватися до змін у суспільстві, технічних, соціальних, економічних умовах, а також до нових загроз (наприклад, кіберзлочинності, тероризму, діяльності транснаціональних злочинних мереж) шляхом оновлення кримінального законодавства, зміни підходів до правопорушників і вдосконалення системи боротьби зі злочинністю);

4) цілеспрямованість (основною метою кримінально-правової політики є запобігання злочинності, забезпечення правопорядку та прав людини, зниження рівня злочинності, підвищення рівня правової свідомості, реабілітація правопорушників, запобігання рецидивам та ін.);

5) превентивний характер (однією з ключових ознак кримінально-правової політики є її превентивний характер, оскільки вона повинна орієнтуватися не тільки на покарання за скоєні злочини, а й на запобігання злочинним діям через соціальну профілактику, правове виховання, зміцнення правопорядку та реабілітацію осіб, схильних до правопорушень та ін.);

6) соціально-орієнтований підхід (кримінально-правова політика має враховувати соціальні, економічні та культурні умови суспільства, застосовувати такі підходи до покарання, реабілітації та профілактики, які враховувати контекст, в якому відбуваються злочини, а також прагнути до мінімізації соціальних наслідків злочинності для окремих осіб і суспільства в цілому);

7) збалансованість (кримінально-правова політика повинна знаходити баланс між суворістю покарання та можливістю виправлення правопорушників, тому важливо, щоб система покарань не тільки карала, а й сприяла перевихованню правопорушників і їхній реінтеграції в суспільство);

8) реалізація принципу законності та правової держави (кримінально-правова політика повинна реалізовуватися в рамках Конституції та кримінального законодавства, що відповідає вимогам правової держави);

9) інтегрованість з міжнародними стандартами (у сучасному світі кримінально-правова політика має орієнтуватися на міжнародні

стандарти та вимоги, зокрема в рамках міжнародного кримінального права, боротьби з транснаціональними злочинами, тероризмом та іншими загрозами, що в свою чергу передбачає інтеграцію національного законодавства з міжнародними договорами та конвенціями).

Також, на думку О. Острогляда визначальними ознаками кримінально-правової політики є те, що вона «є складовою правової політики держави (через політику у сфері протидії злочинності); елемент державної політики у сфері протидії злочинності; системоутворюючий елемент політики у сфері протидії злочинності; розробляє стратегію та тактику протидії злочинності; в протидії злочинності оперує кримінально-правовими засобами (що, крім іншого, відрізняє її від інших складових політики у сфері протидії злочинності (кримінально-процесуальної політики, кримінально-виконавчої політики, кримінологічної (профілактичної) політики))» [5].

Суб'єкти кримінально-правової політики – це різні органи, установи, організації та особи, які активно беруть участь у реалізації кримінально-правової політики та її завдань, забезпечують виконання її основних функцій, зокрема, здійснюють боротьбу зі злочинністю, реалізовують кримінальне покарання, сприяють реабілітації правопорушників, забезпечують профілактику злочинів і навіть виховну функцію та інше. До основних суб'єктів кримінально-правової політики відносяться: державні органи (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Міністерство юстиції України, Міністерство внутрішніх справ, прокуратура, суди, Державна пенітенціарна служба, Центр пробації та ін.); правоохоронні органи (Національна поліція України, СБУ, ДБР, митні органи); міжнародні організації (Міжнародний кримінальний суд, Європейський суд з прав людини, ООН, ОБСЄ, РБ ЄС); громадські організації та громадськість (Human Rights Watch, Український незалежний центр політичних досліджень та ін.); юридична спільнота (адвокати, правозахисники, науковці-правники); медіа та ін.

На думку В.І. Борисова та П.Л. Фріса завдання кримінально-правової політики можна структурувати у такий спосіб: «зниження рівня злочинності в країні; взяття під кримінально-правову охорону найважливіших суспільних відносин, які мають загальноціннісне значення; притягнення до відповідальності всіх осіб, які порушили кримінально-правові приписи і не користуються правом на звільнення від кримінальної відповідальності; звільнення від кримінальної відповідальності максимально можливого кола осіб, притягнення до відповідальності яких не може вважатися відповідним заходом з огляду на мету спеціальної превенції; призначення покарання, яке є відповідним ступеню суспільної небезпечності вчиненого діяння та

[5] Острогляд О. Поняття та ознаки кримінально-правової політики. *NATIONAL LAW JOURNAL: TEORY AND PRACTICE*. August 2020. С. 98.

особі винного; застосування інших заходів кримінально-правового характеру, пов'язаних з учиненням особою суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК України; запобігання злочинності (загальна та спеціальна превенція) на підставі справляння максимального впливу на осіб з нестійкою морально-правовою настановою; формування правосвідомості громадян»[6].

2. Трансформація злочинності під впливом воєнних факторів

Збройні конфлікти виступають потужним каталізатором змін у криміногенній ситуації країни, спричиняючи не лише зростання рівня злочинності, а й видозмінюючи її структуру та характер. Зокрема, в Україні повномасштабне вторгнення росії у 2022 р. суттєво вплинуло на загальну криміногенну ситуацію, що матиме довготривалі наслідки і в післявоєнний період та обумовлено такими факторами, як:

– дестабілізація правоохоронної системи, оскільки в умовах війни правоохоронні органи часто переорієнтовують свою діяльність на військові потреби, що послаблює контроль за загальнокримінальною злочинністю;

– міграція внутрішньо переміщених осіб та соціальна дезінтеграція створює передумови для шахрайства, торгівлі людьми, кримінальних правопорушень проти власності та інших злочинів;

– зростання рівня насильницьких злочинів, оскільки війна призводить до поширення насильницьких форм поведінки, включаючи побутові злочини, військові правопорушення, а також акти терору та агресії з боку окупантів;

– збільшується ризик корупційних правопорушень, зокрема щодо постачання військової техніки, гуманітарної допомоги, надання статусу військовозобов'язаних та мобілізації та ін.;

– підвищується роль кримінальних угруповань, які займаються незаконним обігом зброї, наркотичних засобів, а також організують схеми розкрадання гуманітарної допомоги, уникнення мобілізації та ін.;

– в умовах цифрової війни та росту кіберзагроз спостерігається збільшення випадків кіберзлочинів, зокрема, хакерських атак, крадіжок даних та інформаційних маніпуляцій найширшого спектру;

– психологічні травми, які отримали учасники війни, а також цивільні особи, призводять до очевидного зростання злочинів на ґрунті психічних розладів, агресії та депресії, що ускладнює ситуацію із злочинністю в післявоєнний період та ін.

Так, як зауважують у своєму дослідженні С.С. Шрамко та А.В. Калініна, криміногенна ситуація в Україні у 2022 р. (після початку повномасштабного вторгнення рф на територію України) у порівнянні з 2021 р. характеризується наступними тенденціями: «1) збільшення питомої ваги

[6] Борисов В.І., Фріс П.Л. Поняття кримінально-правової політики. *Вісник Асоціації кримінального права*, 2013, №1 (1). С. 25-26. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6112/1/Borisov_Fris_15-31.pdf (дата звернення: 09 .02.2025)

особливо тяжких злочинів у структурі злочинності; 2) збільшення у структурі злочинності сегменту злочинів проти основ національної безпеки; 3) продовження російсько-української інформаційної (гібридної) війни; 4) зростання кількості злочинів, пов'язаних із фізичним знищенням українського народу; 5) поширення кримінальних правопорушень, що пов'язані із агресивним станом особи; 6) зниження рівня злочинів проти власності; 7) використання надання гуманітарної допомоги як прикриття кримінально-караної поведінки; 8) зниження рівня кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту»[7].

Більш детально стан злочинності та її динаміка за даний період відображено нами у таб. 1 у відповідності до статистичних даних Офісу Генерального прокурора щодо кількості зареєстрованих правопорушень у 2021 р. (рік до повномасштабного вторгнення рф) та у період 2022-2024 рр.

Таблиця 1

Кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень у період 2021-2024 рр. та їх динаміка

Вид кримінальних правопорушень	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	Динаміка
Злочини проти основ національної безпеки	520	17 422	6270	5988	Динаміка злочинів проти основ національної безпеки демонструє різке зростання у 2022 році (17 422 випадки) порівняно з 2021 роком (520), після чого спостерігається спад у 2023 (6270) та 2024 роках (5988), що свідчить про пікове загострення загроз у 2022 році з подальшим поступовим зменшенням
Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи	33 657	43 199	63 766	80 054	Динаміка кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи показує стабільне зростання: від 33 657 випадків у 2021 році до 43 199 у 2022, 63 766 у 2023 та 80 054 у 2024, що свідчить про прогресуюче загострення криміногенної ситуації.
Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи	782	1535	494	539	Динаміка кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи демонструє зростання у 2022 році (1535 випадків) порівняно з 2021 роком (782), після чого у 2023 році відбувається різке зниження (494) з незначним зростанням у 2024 році (539), що вказує на нестабільність цих показників.

[7] Шрамко С.С., Калініна А.В. Злочинність в Україні: яка вона є під час війни і якою може бути у післявоєнний час? *Питання боротьби із злочинністю*. Випуск 44'2022. С. 102-103. DOI: 10.31359/2079-6242-2022-44-98

Вид кримінальних правопорушень	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	Динаміка
Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканності особи	930	623	947	872	Динаміка кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності особи демонструє зниження у 2022 році (623 випадки) порівняно з 2021 роком (930), після чого спостерігається зростання у 2023 році (947) та незначне зменшення у 2024 році (872), що свідчить про коливання рівня таких злочинів без чіткої тенденції.
Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина	5701	3031	4483	5036	Динаміка кримінальних правопорушень проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина демонструє значне зниження у 2022 році (3031 випадок) порівняно з 2021 роком (5701), після чого спостерігається зростання у 2023 (4483) та 2024 роках (5036), що свідчить про відновлення тенденції до збільшення таких злочинів.
Кримінальні правопорушення проти власності	158 139	113 137	178 902	132 910	Динаміка кримінальних правопорушень проти власності демонструє суттєве зниження у 2022 році (113 137 випадків) порівняно з 2021 роком (158 139), різкий стрибок у 2023 році (178 902) та зменшення у 2024 році (132 910), що вказує на нестабільність рівня таких злочинів із вираженими коливаннями.
Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності	5 469	3 414	4840	5139	Динаміка кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності демонструє зниження у 2022 році (3 414 випадків) порівняно з 2021 роком (5 469), подальше зростання у 2023 році (4 840) та майже повернення до рівня 2021 року у 2024 році (5 139), що свідчить про відновлення тенденції до збільшення таких злочинів.
Кримінальні правопорушення проти довкілля	5 416	4 018	4741	4153	Динаміка кримінальних правопорушень проти довкілля демонструє зниження у 2022 році (4 018 випадків) порівняно з 2021 роком (5 416), незначне зростання у 2023 році (4 741) та повторне

Вид кримінальних правопорушень	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	Динаміка
					зниження у 2024 році (4 153), що свідчить про загальну тенденцію до скорочення таких злочинів із незначними коливаннями.
Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки	6 487	7 333	7 974	8789	Динаміка кримінальних правопорушень проти громадської безпеки демонструє стабільне зростання: від 6 487 випадків у 2021 році до 7 333 у 2022, 7 974 у 2023 та 8 789 у 2024, що свідчить про поступове ускладнення ситуації у сфері громадської безпеки.
Кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва	1 254	719	842	842	Динаміка кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва в Україні показує значне зниження у 2022 році (719 випадків проти 1 254 у 2021 році), часткове зростання у 2023 році (842 випадки) та стабілізацію на цьому рівні у 2024 році.
Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту	13 493	12 755	10 926	10 662	Динаміка кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту в Україні демонструє поступове зниження: з 13 493 випадків у 2021 році до 12 755 у 2022 році, далі до 10 926 у 2023 році та 10 662 у 2024 році.
Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності	5 985	4 042	5 008	5 932	Динаміка кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності в Україні свідчить про різке зниження у 2022 році (4 042 випадки проти 5 985 у 2021 році), подальше зростання у 2023 році (5 008) та майже повне відновлення до рівня 2021 року у 2024 році (5 932).
Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення	29 587	34 398	39124	48 233	Динаміка кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та інших злочинів проти здоров'я населення в Україні свідчить про стійке зростання: з 29 587 випадків у 2021 році до 34 398 у 2022 році, подальше збільшення до 39 124 у 2023 році та різкий стрибок до 48 233 у 2024 році.

Вид кримінальних правопорушень	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	Динаміка
Кримінальні правопорушення у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації	1 000	2 624	6279	7865	Динаміка кримінальних правопорушень у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації в Україні демонструє стрімке зростання: з 1 000 випадків у 2021 році до 2 624 у 2022 році, подальше різке збільшення до 6 279 у 2023 році та ще більший стрибок до 7 865 у 2024 році, що свідчить про посилення викликів у цій сфері в умовах війни.
Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів	20 305	19 824	25 697	23 160	Динаміка кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян та проти журналістів в Україні показує незначне зниження у 2022 році (19 824 випадки проти 20 305 у 2021 році), різке зростання у 2023 році (25 697) та зменшення у 2024 році до 23 160, що свідчить про нестабільність ситуації у цій сфері.
Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку	3 310	3 415	3841	4 055	Динаміка кримінальних правопорушень у сфері використання електронно-обчислювальних машин, систем, комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку в Україні свідчить про поступове зростання: з 3 310 випадків у 2021 році до 3 415 у 2022 році, подальше збільшення до 3 841 у 2023 році та 4 055 у 2024 році, що вказує на зростання кіберзлочинності та технологічних загроз.
Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг	18 330	11 617	14 820	16 820	Динаміка кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, в Україні демонструє різке зниження у 2022 році (11 617 випадків проти 18 330 у 2021 році), подальше зростання у 2023 році до 14 820 та збільшення у 2024 році до 16 820, що може свідчити про посилення антикорупційного контролю та зміну умов

Вид кримінальних правопорушень	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	Динаміка
					функціонування державного апарату в період війни.
Кримінальні правопорушення проти правосуддя	7 198	3 636	5 308	7 369	Динаміка кримінальних правопорушень проти правосуддя в Україні демонструє значне зниження у 2022 році (3 636 випадків проти 7 198 у 2021 році), подальше зростання у 2023 році до 5 308 та повернення до рівня 2021 року у 2024 році (7 369), що може бути пов'язано зі змінами в судовій системі та впливом воєнного стану на правозастосування.
Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)	3 037	13 766	28 666	93 900	Динаміка військових кримінальних правопорушень в Україні демонструє безпрецедентне зростання: з 3 037 випадків у 2021 році до 13 766 у 2022 році, подальше стрімке збільшення до 28 666 у 2023 році та вибухове зростання до 93 900 у 2024 році, що безпосередньо пов'язано з широкомасштабною війною, масовою мобілізацією, посиленням дисциплінарних викликів і психологічним навантаженням на військовослужбовців.
Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку	253	62 128	62 677	30 151	Динаміка кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в Україні показує значне зростання у 2022 році (62 128 випадків проти 253 у 2021 році), незначне збільшення у 2023 році до 62 677 та різке зниження до 30 151 у 2024 році, що відображає зміну масштабу міжнародних кримінальних порушень та специфіку війни в Україні.

Зокрема, спостерігається зростання окремих категорій кримінальних правопорушень, серед яких можна виділити наступні:

1. Воєнні злочини (масові вбивства цивільного населення, катування, незаконне позбавлення волі, нелюдське поводження, використання цивільного населення як живого щита, посягання на людську гідність, депортація українських громадян, використання заборонених методів ведення війни (зокрема, бомбардування житлових кварталів,

застосування забороненої зброї), викрадення та депортація українських дітей до рф, напад на склад гуманітарної допомоги та конвої, взяття заручників, примусова мобілізація та ін.). Відповідно до статистики Офісу генерального прокурора у 2022 р. було обліковано 62 128 кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного порядку, у 2023 році – 62 667, а у 2024 р. – 30 151[8]. Резонансними воєнними злочинами рф в умовах воєнної агресії є визнанні світом факти масового убивства українського цивільного населення у м. Буча, Ізюм, Маріуполь, убивство військовополонених на території колишньої Волноваської виправної колонії № 120 (с.Оленівка), розстріл залізничного вокзалу у м. Краматорськ, ракетні обстріли м. Часого Яру, Дніпра, Харкова, Кременчука, с. Сергіївки, викрадення та примусове переселення українських дітей (зокрема, станом на 23.02.2025 р. за даними платформи «Діти війни» 19 546 українських дітей депортовано та/або примусово переміщено на тимчасово окуповані території України і рф[9]), ядерний тероризм, удари по критичній енергетичній інфраструктурі України, знищення об'єктів культурної спадщини, закладів освіти та охорони здоров'я, блокада українських портів й крадіжка українського зерна та ін.[10].

2. Злочини проти основ національної безпеки (передача ворогу інформації, щодо розташування підрозділів ЗСУ, стратегічних воєнних об'єктів та об'єктів критичної інфраструктури, участь у незаконних «референдумах» на тимчасово окупованих територіях, співпраця з окупаційними адміністраціями, допомога у мобілізації до армії рф, фінансування та матеріальна підтримка окупантів, диверсія, шпигунство, державна зрада та ін.). Відповідно до статистики Офісу генерального прокурора у 2022 р. було обліковано 17 422 кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки, у 2023 році – 6 270, а у 2024 р. – 5998[11]. Серед резонансних справ останнього часу слід відмітити випадки вибухів у ТЦК та СП на замовлення російських спецслужб (у м. Рівному, Миколаєві, Кам'янець-Подільському, Павлограді та ін.).

3. Мародерство та злочини проти власності скоєнні в умовах воєнного стану (пограбування житлових приміщень, торгових точок у містах масової евакуації, викрадення техніки з евакуйованих підприємств та спеціалізованого транспорту в зоні бойових дій,

[8] Статистика. Офіс генерального прокурора. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2 (дата звернення: 13.02.2025)

[9] Діти війни. URL: https://childrenofwar.gov.ua/ (дата звернення: 23.02.2025)

[10] ТОП-20 воєнних злочинів рашистів під час широкомасштабної агресії проти України. Армія INFORM. URL: https://armyinform.com.ua/2023/02/21/top-20-voyennyh-zlochyniv-rashystiv-pid-chas-shyrokomasshtabnoyi-agresiyi-proty-ukrayiny/ (дата звернення: 14.02.2025)

[11] Статистика. Офіс генерального прокурора. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2 (дата звернення: 13.02.2025)

викрадення на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених та ін.). Наприклад, відповідно до статистики Офісу генерального прокурора у 2022 р. було обліковано 113 137 кримінальних правопорушень проти власності, безпеки людства та міжнародного порядку, у 2023 році – 178 902, а у 2024 р. – 132 910[12].

4. Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (самовільне залишення військової части або місця несення служби, дезертирство, непокора або відмова виконувати наказ, ухилення від військової служби та ін.). Відповідно до статистики Офісу генерального прокурора у 2022 р. було обліковано 13 766 кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення), у 2023 році – 28 666, а у 2024 р. – 93 900[13]. Зокрема, в Україні розвиваються злочинні схеми ухилення від призову на військову службу під час мобілізації вчинені за попередньою змовою групою осіб: надання незаконної відстрочки військовозобов'язаним, незаконний перетин державного кордону, отримання фальшивих довідок ВЛК, оформлення інвалідності військовозобов'язаним та членам їх родини, внесення ухилянтів до інформаційної системи «Шлях», як водіїв, оформлення військовозобов'язаних як волонтерів, фіктивне працевлаштування і бронювання, прийняття на навчання на денну форму навчання та ін.[14].

5. Корупція та зловживання службовим становищем під час воєнного стану (розкрадання гуманітарної допомоги та коштів на ЗСУ, корупція в оборонних закупівлях, продаж військового майна та амуніції, хабарництво у військових підрозділах, корупційні схеми при відновленні цивільної інфраструктури та ін.). Наприклад, корупційні скандали у Міністерстві оборони України щодо закупівлі продуктів для ЗСЧ по завищеним у 2-3 рази цінам на суму 13 млрд. грн., закупівля в Туреччині літньої форми для військовослужбовців як зимньої форми з переплатою у 270 тис. дол., отримання 23 тендерів на постачання одягу і білизни для ЗСУ львівською компанією І.Гринкевича[15].

Отже, війна призводить до якісних і кількісних змін у злочинності, зокрема до зростання насильницьких і воєнних злочинів, поширення незаконного обігу зброї та загострення криміногенної ситуації загалом. Окрім того, воєнні умови сприяють посиленню корупції, організованої злочинності та виникненню нових форм правопорушень, пов'язаних із колабораціонізмом і воєнною економікою.

---

[12] Там само.

[13] Там само.

[14] Нацполіція викрила ще 9 схем ухилення від мобілізації та затримала організаторів. Аналітичний портал «слово і діло». URL: https://www.slovoidilo.ua/2024/11/23/novyna/bezpeka/naczpolicziya-vykryla-shhe-9-sxem-uxylennya-mobilizacziyi-ta-zatrymala-orhanizatoriv (дата звернення: 10.02.2025)

[15] Тендери, воєнкоми-мільйонери, та елітні авто: про корупційні справи під час війни. Finance.ua. URL: https://finance.ua/ua/goodtoknow/korupcijni-spravy-pid-czas-vijny#headline_1 (дата звернення: 11.02.2025)

3. Вектори розвитку кримінально-правової політики України у післявоєнний період

Післявоєнний період для України стане визначальним у процесі відбудови державних інституцій, забезпечення безпеки та правопорядку, а також адаптації законодавства до нових викликів. Кримінально-правова політика відіграватиме ключову роль у стабілізації суспільних відносин, відновленні підірваної довіри до правоохоронних органів і судової системи, яка на сьогодні займає друге місце за недовірою в суспільстві, а також у забезпеченні справедливого покарання за воєнні злочини.

Основними напрямами розвитку кримінально-правової політики України у післявоєнний період можуть бути:

1. Гармонізація кримінального законодавства з міжнародними стандартами, зокрема:

– імплементація норм міжнародного гуманітарного права, посилення відповідальності за воєнні злочини відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду та Женевських конвенцій;

– розширення юридичних механізмів для притягнення до відповідальності осіб, причетних до агресії, геноциду, депортації та інших міжнародних злочинів;

– захист прав потерпілих від воєнних злочинів, створення правових інструментів для компенсації шкоди цивільному населенню, постраждалому від збройної агресії.

2. Відповідальність за колабораціонізм та державну зраду, оскільки у післявоєнний період Україна стикнеться із необхідністю притягнення до відповідальності осіб, які співпрацювали з окупаційною владою. Для цього необхідно:

– чітко визначити і розмежувати рівні відповідальності, враховувати відмінності між активним сприянням ворогу та вимушеними діями громадян на окупованих територіях;

– гуманізація кримінальної відповідальності для певних категорій осіб, створення механізму амністії для тих, хто не вчинив тяжких злочинів, але був змушений співпрацювати з окупантами;

– ефективна робота правоохоронних органів у розслідуванні злочинів проти держави, забезпечення якісного збору доказів, судового розгляду та винесення справедливих вироків.

3. Боротьба з корупцією та зловживаннями під час відбудови країни, оскільки відновлення країни потребуватиме значних фінансових ресурсів, підвищує ризики корупційних схем та економічних злочинів, а тому кримінально-правова політика має включати:

– посилення відповідальності за корупційні правопорушення, ухвалення нових законодавчих норм щодо протидії зловживанням у сфері відбудови держави;

– розширення повноважень НАБУ, НАЗК та САП у контролі за витрачанням коштів міжнародної допомоги з одночасним посиленням контролю за діяльністю цих органів;

– запровадження механізмів залучення громадськості до моніторингу державних витрат і реалізації відновлювальних програм всіх галузей.

4. Реформа кримінальної юстиції та правоохоронної системи так, як післявоєнна ситуація вимагає глибокої реформи правоохоронних органів та судової системи, зокрема:

– велике оновлення судової влади, кадрове «перезавантаження» судів, підвищення і кваліфікації і відповідальності суддів за винесення необґрунтованих рішень;

– модернізація органів досудового розслідування, реальне підвищення професійного рівня слідчих та прокурорів, забезпечення ефективного розслідування воєнних злочинів;

– відновлення довіри до правоохоронних органів, в тому числі в результаті вищезазначених змін.

5. Відновлення соціальної справедливості через кримінально-правові механізми:

– забезпечення принципово іншого рівня правового захисту для військових і ветеранів, ухвалення норм, що гарантують правові гарантії та соціальну підтримку учасників бойових дій;

– амністія для певних категорій правопорушників, перегляд покарань для осіб, які вчинили злочини внаслідок воєнного стану (наприклад, вимушене мародерство, крадіжки для виживання);

– спеціальні програми реабілітації для постраждалих від війни, створення системи відновного правосуддя та психологічної підтримки.

Слід також зауважити, що у післявоєнний період важливим напрямом розвитку кримінально-правової політики України стане активна міжнародна співпраця у сфері притягнення до кримінальної відповідальності за воєнні злочини, що передбачає не тільки національні заходи, але й тісну взаємодію з міжнародними інституціями та організаціями. В Україні повинна бути посилена робота з Міжнародним кримінальним судом (далі – МКС), який має юрисдикцію щодо злочинів, вчинених на території України, включаючи воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид. Зокрема, співпраця з МКС має включати обмін доказами, надання правової допомоги в розслідуванні злочинів, а також забезпечення екстрадиції осіб, підозрюваних у скоєнні воєнних злочинів.

Важливою складовою міжнародної співпраці є також взаємодія з такими організаціями, як ЄС, який надає підтримку в рамках різних програм, що сприяють розслідуванню воєнних злочинів і забезпеченню правосуддя для жертв війни. Програма EU4Justice, зокрема, орієнтована на зміцнення національних інституцій, здатних ефективно притягати до відповідальності за воєнні злочини, в тому числі шляхом надання тренінгів для суддів та прокурорів, а також розробки відповідних процедур.

Особливе значення має співпраця з такими міжнародними неурядовими правозахисними організаціями, як Amnesty International і Human Rights Watch, які здійснюють моніторинг воєнних злочинів і

надають важливу інформацію для проведення розслідувань. Вони також допомагають привертати увагу до необхідності притягнення винних осіб до відповідальності на міжнародному рівні, що допомагає уникати impunity (безкарності) для воєнних злочинців.

Крім того, важливу роль у притягненні до кримінальної відповідальності за воєнні злочини відіграють досвід міжнародних правових механізмів (спеціалізованих міжнародних трибуналів), створених для розслідування конкретних конфліктів, зокрема, Міжнародний трибунал для колишньої Югославії (ICTY) та Міжнародний трибунал для Руанді (ICTR). В Україні існує перспектива створення подібних механізмів або використання вже існуючих для забезпечення кримінальної відповідальності за злочини, вчинені під час російсько-української війни. На нашу думку, зауважене вище сприятиме притягненню до відповідальності безпосередніх виконавців злочинів та воєнно-політичне керівництво рф, але й забезпечуватиме правову підтримку для держави Україна в міжнародних судах, зміцнюючи її позиції на міжнародній арені.

ВИСНОВКИ

Кримінально-правова політика – це цілісна і структурована система державних заходів, спрямованих на формування, реалізацію та розвиток кримінального законодавства, визначення стратегічних і тактичних напрямів боротьби зі злочинністю шляхом кримінально-правового регулювання, застосування покарання та інших заходів впливу з метою охорони прав і свобод людини, суспільства та держави від кримінальних загроз. Ознаки кримінально-правової політики: системний характер, організованість, динамічність, цілеспрямованість, превентивний характер, соціально-орієнтований підхід, збалансованість, інтегрованість із міжнародними стандартами. Суб'єкти кримінально-правової політики – це різні органи, установи, організації та особи, які активно беруть участь у реалізації кримінально-правової політики та її завдань, забезпечують виконання її основних функцій, зокрема, здійснюють боротьбу зі злочинністю, реалізовують кримінальне покарання, сприяють реабілітації правопорушників, забезпечують профілактику злочинів та інше. Завдання кримінально-правової політики полягають у розробці та реалізації ефективних заходів запобігання злочинності, забезпеченні невідворотності покарання, захисті прав і свобод людини, а також ресоціалізації правопорушників. Російсько-українська війна призводить до якісних і кількісних змін у злочинності, зокрема до зростання насильницьких і воєнних злочинів, поширення незаконного обігу зброї та загострення криміногенної ситуації загалом. Окрім того, воєнні умови сприяють посиленню корупції, організованої злочинності та виникненню нових форм правопорушень, пов'язаних із колабораціонізмом і воєнною економікою (в першу чергу тіньовою).

Основними напрямами розвитку кримінально-правової політики України у післявоєнний період можуть бути: гармонізація кримінального законодавства з міжнародними стандартами, відповідальність за колабораціонізм та державну зраду, боротьба з корупцією та зловживаннями під час відбудови країни, реформа кримінальної юстиції та правоохоронної системи, відновлення соціальної справедливості через кримінально-правові механізми, міжнародна співпраця у сфері притягнення до кримінальної відповідальності за воєнні злочини.

АНОТАЦІЯ

У розділі здійснено дослідження окремих аспектів кримінально-правової політики України у період післявоєнного відновлення. Сформовано авторське поняття «кримінально-правова політика», яке розуміється як «цілісна і структурована система державних заходів, спрямованих на формування, реалізацію та розвиток кримінального законодавства, визначення стратегічних і тактичних напрямів боротьби зі злочинністю шляхом кримінально-правового регулювання, застосування покарання та інших заходів впливу з метою охорони прав і свобод людини, суспільства та держави від кримінальних загроз». Означено ознаки кримінально-правової політики: системний характер, організованість, динамічність, цілеспрямованість, превентивний характер, соціально-орієнтований підхід, збалансованість, інтегрованість із міжнародними стандартами. Визначено підхід до переліку суб'єктів кримінально-правової політики, які розуміються як різні органи, установи, організації та особи, які активно беруть участь у реалізації кримінально-правової політики та її завдань, забезпечують виконання її основних функцій, зокрема, здійснюють боротьбу зі злочинністю, реалізовують кримінальне покарання, сприяють реабілітації правопорушників, забезпечують профілактику злочинів та інше. Перераховано завдання кримінально-правової політики полягають у розробці та реалізації ефективних заходів запобігання злочинності, забезпеченні невідворотності покарання, захисті прав і свобод людини, а також ресоціалізації правопорушників. Проаналізовано вплив російсько-української війни на злочинність в Україні. Визначено основні напрями розвитку кримінально-правової політики України у післявоєнний: гармонізація кримінального законодавства з міжнародними стандартами, відповідальність за колабораціонізм та державну зраду, боротьба з корупцією та зловживаннями під час відбудови країни, реформа кримінальної юстиції та правоохоронної системи, відновлення соціальної справедливості через кримінально-правові механізми, міжнародна співпраця у сфері притягнення до кримінальної відповідальності за воєнні злочини.

Література:

1. Ужитчак А.Ю. Поняття, напрями, завдання кримінально-правової політики держави. *Актуальні проблеми політики*. 2023. Вип.71. С. 232-236. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/71_2023/32.pdf DOI https://doi.org/10.32782/app.v71.2023.32 (дата звернення: 12.02.2025)
2. Острогляд О. Поняття та ознаки кримінально-правової політики. *NATIONAL LAW JOURNAL: TEORY AND PRACTICE*. August 2020. С. 95-99.
3. Борисов В.І., Фріс П.Л. Поняття кримінально-правової політики. *Вісник Асоціації кримінального права*, 2013, №1 (1). С. 15-31. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6112/1/Borisov_Fris_15-31.pdf (дата звернення: 09 .02.2025)
4. Палтека В.В. Поняття та основні завдання кримінально-правової політики. URL: https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5197e2b6-12c3-4f80-b7ad-d302f27d93a9/content (дата звернення: 03.02.2025)
5. Шрамко С.С., Калініна А.В. Злочинність в Україні: яка вона є під час війни і якою може бути у післявоєнний час? *Питання боротьби із злочинністю*. Випуск 44’2022. С. 98-106. DOI: 10.31359/2079-6242-2022-44-98
6. Статистика. Офіс генерального прокурора. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2 (дата звернення: 13.02.2025)
7. Діти війни. URL: https://childrenofwar.gov.ua/ (дата звернення: 23.02.2025)
8. ТОП-20 воєнних злочинів рашистів під час широкомасштабної агресії проти України. Армія INFORM. URL: https://armyinform.com.ua/2023/02/21/top-20-voyennyh-zlochyniv-rashystiv-pid-chas-shyrokomasshtabnoyi-agresiyi-proty-ukrayiny/ (дата звернення: 14.02.2025)
9. Нацполіція викрила ще 9 схем ухилення від мобілізації та затримала організаторів. Аналітичний портал «слово і діло». URL: https://www.slovoidilo.ua/2024/11/23/novyna/bezpeka/naczpolicziya-vykryla-shhe-9-sxem-uxylennya-mobilizacziyi-ta-zatrymala-orhanizatoriv (дата звернення: 10.02.2025)
10. Тендери, воєнкоми-мільйонери, та елітні авто: про корупційні справи під час війни. Finance.ua. URL: https://finance.ua/ua/goodtoknow/korupcijni-spravy-pid-czas-vijny#headline_1 (дата звернення: 11.02.2025)

Information about the author:
Dolhov Anton Gennadiyovich,
Doctor of Philosophy in Law,
Associate Professor at the Department of Civil
and Criminal Law and Procedure,
Petro Mohyla Black Sea National University
10, 68 Desantnykiv str., Mykolaiv, 54001, Ukraine
https://orcid.org/0000-0002-0305-363X